

Аляксандра Шрубок
НАН Беларусі, Мінск

**Рэгіянальная спецыфіка
народнай ветэрынарыі беларусаў:
лекаванне свіней**

Тая частка народнай традыцыі, што скіравана на забеспячэнне і ўзнаўленне добрага здароўя свойскай жывёлы, належыць да сферы народнай ветэрынарыі. У гэтую сферу народнага вопыту ўваходзяць уяўленні пра прычыны ўзнікнення і прыроду хвароб, побач з т. зв. рацыянальнымі, сімвалічнымі сродкамі і метады пазбаўлення ад іх, замовы, забароны і да т.п. Асобнае месца ў сістэме народнай ветэрынарыі беларусаў належыць лекаванню свіней. Комплекс уяўленняў, звязаных з хваробамі свіней і сродкамі перасцярогі і пазбаўлення ад іх, пры гэтым, у параўнанні з іншымі складнікамі народнай ветэрынарыі (у першую чаргу лекаванне кароў і коней) вылучаецца пэўнай абмежаванасцю і сціпласцю. Так, сярод хвароб большасць інфармантаў адзначаюць толькі рожу/чырвунку (*Я ж рожы свінныя лячу. У нас жа вачоў нет. Вот прыедуць, кажуць, там рожы свінныя. Гэта на свінную рожу Богу ня молісься. А на другому гаворыш. Тока молісься, а не хрысьцісь, нельзя хрысьціцца*¹; *Свінні як забалелі... а што эта было называлася, када свінні забалюць? Вы знайце, і не рожы ў нас называлі... О, краснуха! Краснухай балелі свінні. – І гэты што? Гэта са скурай нешта? – А, на скуры якіе-та пятна*²) і хваравітыя станы і незвычайныя паводзі-

¹ Полацкі этнаграфічны зборнік. Вып. 1. Народная медыцына беларусаў Падзвіння, Наваполацк 2006, ч. 2, с. 125.

² Запісала А. Шрубок у 2014 г. ад А. Грыбанавай, 1938 г. н., у г. Ваўкавыску (нар. у в. Лясуны Ваўкавыскага р-на) Гродзенскай вобл.

ны свіней, што лічацца ў народзе вынікам сурокаў (*Як хватае парасят, нада быстренька гаваріць ад глаз і мачой памыць*³; *Наўрок становіцца, што свіння парасят есь. І свінні шэпчуць*⁴). У крыніцах XIX – пач. XX стст. сустракаюцца яшчэ такія назвы хвароб, як завушніца/заўшыца/завалкі⁵ – запаленне калявушной залозы (фіксуецца таксама ў тэкстах замоў⁶), захворванне скуры пад назвай “пархі”⁷ і запаленне⁸.

Звяртаючыся да разгляду вербальнага комплексу сродкаў лекавання свіней, а менавіта замоў, варта адзначыць, што дадзены пласт фальклорнага матэрыялу не вылучаецца колькасным багаццем (усяго намі выяўлены 21 тэкст выразна лекавальнай скіраванасці ў наступных працах і зборах: Ф. Вере́нко “Przyczynek do lecznictwa ludowego”⁹, “Замовы”¹⁰ серыі “Беларуская народная творчасць” (уклад. Г. Барташэвіч), “Таямніцы замоўнага слова”¹¹ (уклад. І. Штэйнер і В. Новак), “Замовы”¹² (уклад. У. Васілевіч і Л. Салавей), а таксама асабістым архіве Т. Валодзінай і АІМЭФ¹³. Такая абмежаваная колькасць замоў ад хвароб свіней, сабраных на тэрыторыі Беларусі даследнікамі на працягу канца XIX – пач. XXI ст., можа тлумачыцца не толькі адсутнасцю мэтанакіраваных даследаў гэтага пытання, але і іншымі прычынамі,

³ Запісала Т. Валодзіна у 2013 г. ад В. Шорапавай, 1939 г.н., у в. Родня Клімавіцкага р-на Магілёўскай вобл.

⁴ Запісала Т. Валодзіна, Т. Кухаронак у 2013 г. ад М. Прастакевіч, 1932 г.н., у в. Паплавы Клічаўскага р-на Магілёўскай вобл.

⁵ Ф. Вере́нко, *Przyczynek do lecznictwa ludowego*, [w:] *Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne*, Kraków 1896, t. 1, s. 220–221; Н. Никифоровский, *Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах*, Витебск 1897, с. 182; П. Шэйн, *Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края, т. 3: Описание жилища, одежды, пищи, занятий; препровождение времени, игры, верования, обычное право; чародейство, колдовство, знахарство, лечение болезней, средства от напастей, поверья, суеверья, приметы и т.д.*, Санкт-Петербург 1902, с. 290; Ю. Крачковский, *Очерки быта западно-русского крестьянина*, [в:] *Виленский сборник*, Вильна 1869, с. 197; Ч. Пяткевіч, *Рэчыцкае Палессе*, Мінск 2004, с. 398.

⁶ *Замовы*, Мінск 2000, № 291.

⁷ Ч. Пяткевіч, *Рэчыцкае Палессе...*, с. 398.

⁸ M. Fedorowski, *Lud Białoruski na Rusi Litowskiej, t. 1: Wiara, wierzenia i przesady z okolic Wolkowyska, Stonima, Lidy i Sokółki*, Kraków 1897, s. 413.

⁹ Ф. Вере́нко, *Przyczynek do lecznictwa...*

¹⁰ *Замовы*

¹¹ *Таямніцы замоўнага слова*, Гомель 1997.

¹² *Замовы*, Мінск 2009.

¹³ Архіў Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Нацыянальнай Акадэміі навук Беларусі.

што маюць этнакультурны характар. Так, у розных рэгіёнах краіны збіральнікамі зафіксавана павер'е, згодна з якім свінням нельга “шаптаць”. Нягледзячы на разнастайнасць адказаў інфармантаў, якія тлумачаць існаванне падобнай забароны, можна вылучыць дзве галоўныя “стратэгіі”, якія матывуюць дадзенае табу:

– сувязь свінні з дэманічным светам: *А свінням ці шэпчуць?*
 – *Не.* – *А чым яна правінілася?* – *Чым правінілася? Пасцілі пастухі кагда-та, многа тысяч свінней, і там быў беснаваты чалавек. У ім было багата бесаў. Яго звязавалі і жалезнымі цаплямі, і ён разрываў гэтыя цаплі, усё. Баяліся яго ўсе людзі. І туды ішоў Спасіцель наш Ісус Хрыстос. Як убачыў, што Ён ідзець, і пытае: Што табе нада, сын Давідаў? Мы знаем, што Ты Ісус Хрыстос Сын Божы, уйдзі, не мешай нам.* – *А як цябе завуць?* – *Легіён.* – *А штоэта за слова Легіён?*
 – *Аптаго што ў мяне многа бесаў. Дак ён узяў з яго выгнаў усіх бесаў гэтых. А бесы гэтыя: ну не пускай нас нікуды... А стада свінней пасцілася. “У свінней нас пусці!” Ён кажа: “Пажалуста”. І яны ўсе ўшлі ў свінней. І было такоя мора. І ўсе гэтыя свінні да аднае ўтапіліся. І тады пастухі пабеглі ў сяленія сказаць. А ён ужо сядзіць, беснаваты, што баяліся. Знаеш што, уйдзі ад нас, раз ты нам такоя здзелаў, свінней пагубіў, уйдзі ат нас. І беснаваты пашоў з Богама¹⁴; Ці можна свінні шаптаць?* – *Не, патаму што ў свінні ў галаве сядзіць чорт.* – *Чаго ён туды залез?* – *У яго такі зуб у галаве ў мазгах. І яму нельзя яго шаптаць. Раз такі зуб, Божымі славамі нельзя. Скока я перябіла парасят, вымеш мазгі, і ён у мазгах, чорны такей, як косць. Да. К гэтай малітве яна ніяк не прыстаець¹⁵.* Сувязь свіней з інфернальным, альбо дэманічным светам падмацоўваецца таксама існаваннем павер'я, паводле якога ў свіней маглі ператварацца ведзьмы: *Ператварылася ведзьма ў свінню і за ім ужо бегла свіння. Вот не знаю я, ці ён яе палкай адагнаў, ці што. Даўней верылі ў ведзьмаў¹⁶; Свінні –эта ведзьмы¹⁷.*

¹⁴ Запісалі Т. Валодзіна, А. Шрубук у 2015 г. ад М. Шубкінай, 1936 г.н., І. Шубкіна, 1937 г. н., у в. Стаўбун Веткаўскага р-на Гомельскай вобл. Гл. таксама падобную легенду ў *Беларуская “народная Біблія” ў сучасных запісах*, Мінск 2010, № 114.

¹⁵ Запісалі Т. Валодзіна, Т. Кухаронак у 2015 г. ад Т. Сіняковай, 1944 г.н., М. Пузыровай, 1950 г. н., у в. Ляды Дубровенскага р-на Віцебскай вобл.

¹⁶ Запісала А.Боганева ад В. Анохавай, 1924 г.н., у в. Краўцоўка Гомельскага р-на Гомельскай вобл.

¹⁷ Запісалі Т. Валодзіна, А. Боганева ў 2011 г. ад М. Аверчанкі, 1935 г.н., у в. Усошская Буда Добрушскага р-на Гомельскай вобл.

– уяўленне пра роднасць свінні з прадстаўнікамі іншага этнасу, а менавіта яўрэямі¹⁸, што трапляюць у народнай свядомасці ў семантычнае поле “чужога”¹⁹: *А свінні ці можна шаптаць? – Кажуць, ад Бога не паложана. Каню можна. Сьвіння, эта яўрэі Бога...*²⁰. Варта адзначыць, што вераванні пра роднасць і ўвогуле сувязь яўрэяў са свіннёй шырока распаўсюджаны ў еўрапейскай фальклорнай традыцыі²¹, што знаходзіць сваё адлюстраванне і ў рытуальнай практыцы. Так, напрыклад, у беларусаў існавала ўяўленне пра наступны сродак лекавання свіней: трэба было скрасці яўрэйскую ярмолку, зварыць яе ў вадзе, якой потым і паіць хворых жывёл²². Сярод беларусаў, палякаў і ўкраінцаў пашырана вераванне, паводле якога, калі мужчына ўступіць у пазашлюбную сувязь з яўрэйкай, у яго ў гаспадарцы будуць добра весціся свінні²³; на Смаленшчыне бытавала ўяўленне пра тое, што калі свінні не вядуцца ў гаспадарцы, неабходна ахвяраваць у сінагогу 2 ці 3 капейкі, і *будут весца свінні, парасить памногу, и повод будить хароший*²⁴. Жыццяздольнасць падобнага веравання пацвярджаюць сучасныя запісы фалькларыстаў: *А каб свінні вяліся? – За жыда нада падзяржацца. А можа пераспаць і з ім, тады можа будуць весціся*²⁵.

Пры гэтым трэба адзначыць, што, нягледзячы на шырокую распаўсюджанасць падобных уяўленняў, значная частка інфармантаў распавядае пра тое, што пры лекаванні свіней усё ж прыбягалі да дапа-

¹⁸ Тут відавочная адсылка да этыялагічнай легенды пра ператварэнне яўрэйскай жанчыны ў свінню, якой у традыцыі звычайна глумачаць чаму яўрэі не ядуць свініну (гл. *Беларуская “народная Біблія” у сучасных запісах*, Мінск 2010, № 113А-Ф).

¹⁹ Узгадаем тут, што забароны выкарыстання замоваў сустракаюцца і ў дачыненні лекавання яўрэяў: *“Жідам ня можнамагаць молітвамі, а то толькі свіньке да жіду будзеш рады даваць, а насъкому ўже не можеш”* (в. Нежкава Гарэцкага р-на; гл. Е. Романов, *Белорусский сборник. Вып. 5: Заговоры, апокрифы и духовные стихи*, Витебск 1891, с. 93); *“Вось яўрэям ніколі не загаварвалі, ня чула ці загаварваюць ці не, дажа ня знаю”* (в. Курмялёўка Лепельскага р-на; гл. *Полацкі этнаграфічны зборнік...*, с. 112).

²⁰ Запісала Т. Валодзіна ад Я. Пархімовіч, 1926 г.н, у в. Крываносы Старадарожскага р-на Мінскай вобл.

²¹ О. Белова, *Свинья, [у:] Славянские древности: Этнолингвистический словарь: В 5-ти томах*, т. 4, Москва 2009, с. 573.

²² П. Шэйн, *Материалы...*, с. 289–290.

²³ О. Белова, *Свинья...*, с. 573.

²⁴ В. Добровольский, *Смоленский этнографический сборник. Ч. 1: Рассказы и сказки*, Санкт-Петербург 1891, с. 243.

²⁵ Запісала Т. Валодзіна ў 2015 г. ад Г. Аўрамавай, 1930 г. н., Н. Лупікавай, 1937 г.н., у в. Заходы Шклоўскага р-на Магілёўскай вобл.

могі магічнага слова: *А свінні ці гаманілі? – Яшчэ і колькі. І пырскалі і ў вадку ліла*²⁶; *А парасёнку ці можна шаптаць? – А пачаму нельзя? Раз сала ў цэркаві сьвецяць, то можна*²⁷; *Наўрок становіцца, што сьвіння парасят есь. І сьвінні шэпчуць*²⁸.

Самі ж замовы дадзенай тэматычнай групы не вылучаюцца не толькі колькасным багаццем, але і змястоўнай разнастайнасцю. Так, большасць замоў, незалежна ад канкрэтнай функцыянальнай скіраванасці (ад рожы, падзіву/уроку, завушніцы, ці не какрэтызаванай хваробы), будуецца на аснове аднаго і таго ж эпічнага сюжэта, паводле якога сакральны персанаж (у большасці выпадкаў Ісус Хрыстос) сустракае на дарозе N, які скардзіцца на хваробу свіней, пасля чаго сакральны персанаж дае “лекарскую параду”, і свінні больш не хварэюць: *Як нарадзіўся Ісус Хрыстос, ішоў ён праз дзярэўню, спаткаўся з Тамашом. Спытай у Тамаша, што за добрыя весці:*

– *Ах, Ісус Хрыстос, у нас усё добра чуваць, у нас адна свіння добрая была і тая забалела.*

– *Вазьмі, Тамаш, адлічы ячменю з жмені і паздаравее твая свіння.*

– *Ах, Госпадзі Бог наш высокі. Я вас папрашу. Я сам гэта дзелаць не магу, Бог высокі, прашу вас загаварыць ад завушніцы тры жмені*²⁹ альбо *Ішоў Спас і Марцін, пытаўся Спас у Марціна:*

– *Ці здаровы вашы каровы і свіння?*

– *Пане Спасе, хворы нашы свінні і каровы. А што ім рабіць?*

– *Пане Марціне, вазьмі жменю, ячменю, дай свінням, каровам сваім. Будуць здаровыя, як у Спаса валы. Амінь! Амінь! Амінь!*³⁰.

Пытанне паходжання і распаўсюджання падобнага тыпу сюжэтаў падрабязна разгледзела М. Заўялава, адзначаючы, што сюжэты, звязаныя з шляхам сакральнага персанажа і падзеямі, што з ім адбываюцца ў гэты час, шырока распаўсюджаны ў Польшчы, меней – у Беларусі, і фрагментарна ў рускай, латышскай і літоўскай трады-

²⁶ Запісала Т. Валодзіна у 2009 г. ад А. Захар’яш, 1934 г. н., Н. Германовіч, 1922 г.н., у в. Лютавічы Капыльскага р-на Мінскай вобл.

²⁷ Запісала Т. Валодзіна ад М. Усік, 1930 г.н., у в. Баранава Старадарожскага р-на Мінскай вобл.

²⁸ Запісалі Т. Валодзіна, Т. Кухаронак у 2013 г. ад М. Прастакевіч, 1932 г.н., у в. Паплавы Клічаўскага р-на Магілёўскай вобл.

²⁹ АІМЭФ, ф. 13, воп. 2, спр. 13, л. 15, № 18. Запісаў А. Емельянаў у 1979 г. ад А. Астроўскай (51 год) у в. Афераўшчына Ушацкага р-на Віцебскай вобл.

³⁰ *Замовы*, Мінск 2009, № 2372.

цы³¹. Сюжэты эпічнага тыпу з асноўным матывам шляху і падзей пад час дарогі маюць розныя арэалы распаўсюджвання³² і розныя характэрныя для мясцовых традыцый асаблівасці. Так, да прыкладу, наступная беларуская замова падобнага тыпу пачынаецца матывам (сюжэтным тыпам, паводле Т. Агапкінай) *зварот да сакральнага цэнтра*, што шырока распаўсюджаны сярод усходнеславянскіх замоўных тэкстаў, але невядомы заходнім ці паўднёвым славянам³³: *На омры амары, на сінім камені стаяў дуб, на том дубу дванаццаць какатаў, на тых какатах стаяў дом, а ў том доме сам Гасподзь жыў і Прачыстая. Гасподзь нёс рыбу, а Прачыстая крэст, сустрэлі мужчыну, сталі пытаць:*

– *Што у вас чуваць?*

– *Хочуць свіння дыхаць*

– *Наце ячменю, наварыце крупеню, дайце пад'есці і не будзе ўпадку*³⁴.

Скарыстаная ў дадзенам тыпе замоў формула “лекарскай парады”, калі сакральны персанаж дае параду, як пазбавіцца ад хваробы, часта ўваходзіць у еўрапейскія замовы супраць хвароб свойскай жывёлы³⁵. На высокую верагоднасць таго, што распаўсюджванне дадзенага тыпу сюжэта адбывалася з захаду на ўсход, звяртае сваю ўвагу М. Заўялава, прыводзячы прыклады замоў з заходнееўрапейскай, балцкай і славянскай традыцыі³⁶.

На выразныя польска-беларускаія паралелі ў беларускай замоўнай практыцы лекавання свіней паказвае наяўнасць запісаў на польскай мове: *Szedł Pan Jezus drogą i spotkał się z Tomaszem i pyta: – „Tomaszu, co się w twym domu dzieje?” – „Panie, – odpowie Tomasz, – wszystkie świnię pochorowały się na lekką (sic) chorobę”*. – *„Tomaszu, weź trzy garści jęczmienia i daj im w Imię Moje, a uzdrowisz świnię twoje!”*³⁷; *“Шедл пан Есус пшез вёску і пытаў у людзей: – Якія у вас навiны. – У нас такія навiны: захворал вшэсткі свiнь на рушнiцу. – Беги пшынесь горсты ячме-*

³¹ М. Завьялова, *Балто-славянский заговорный текст: лингвистический анализ и модель мира*, Москва 2006, с. 202–203.

³² Тамсама, с. 203–206.

³³ Т. Агапкина, *Восточнославянские лечебные заговоры в сравнительном освещении: Сюжетика и образ мира*, Москва 2010, с. 34.

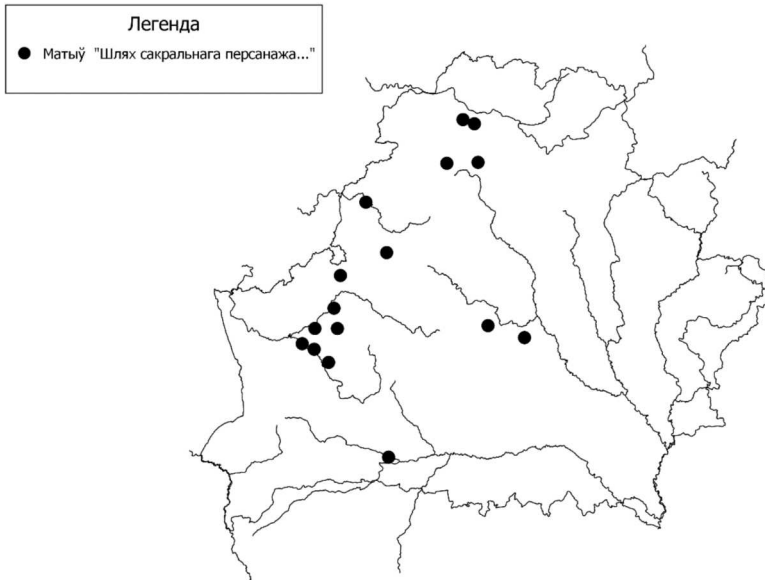
³⁴ *Замовы*, Мiнск 2000, № 290.

³⁵ Т. Агапкина, *Восточнославянские...*, с. 388.

³⁶ М. Завьялова, *Балто-славянский заговорный текст...*, с. 221–223.

³⁷ F. Werenko, *Przyczynek do lecznictwa...*, s. 221.

ню і фукай на ніх на імя мая, бендон вшесткі свіні здорovy”³⁸. Трэба адзначыць, што польскамоўныя тэксты замоў ад хвароб свіней, акрамя зафіксаваных на тэрыторыі Беларусі і ўласна Польшчы, сустракаюцца яшчэ і ў памежных з Польшчай літоўскіх рэгіёнах³⁹. Звяртаюць на сябе ўвагу таксама польскія антрапонімы, што выкарыстоўваюцца ў замоўных тэкстах: Якім, Марцін, Юдаш, Тамаш⁴⁰ і інш. Акрамя таго, картаграфаванне фіксацый замоў ад хвароб свіней з сюжэтам “Сакральны персанаж (Ісус Хрыстос) сустракае на дарозе N, які скардзіцца на хваробу свіней, пасля чаго сакральны персанаж дае “лекарскую парадy”, і свінні больш не хварэюць” (“Шлях сакральнага персанажа...”) выразна дэманструе заходнебеларускі арэал распаўсюджання (Карта 1):

Карта 1. Арэал распаўсюджання замоў ад хвароб свіней з матывам “Шлях сакральнага персанажа...”

Падобна на тое, што прамаўленне гэтага тыпу замовы суправаджалася адпаведнымі дзеяннямі, апісанымі ў замоўным тэксце, – свіней кармілі, абносилі ячменем: *Ішоў Пан Езус з Іерусаліма, спаткайся са*

³⁸ АІМЭФ, ф. 13, воп. 2, спр. 13, л. 54, № 9. Запісаў А. Емельянаў у 1979 г. ад С. Янушкевіч у в. Іст Мёрскага р-на Віцебскай вобл.

³⁹ М. Завьялова, *Балто-славянскі заговорны тэкст...*, с. 222.

⁴⁰ *Замовы*, Мінск 2009, № 2371–2373, 2856.

светлым Тумашом. Светлый Тумаш. Што за навіна, свінні пшаніцу паелі і пахварэлі. Насып корч ячменю на зямлю – свінні з’ядуць і паздаравеюць⁴¹; На моры-омары, на сынею камэні стояў дуб, на том дубу 12-ць накатов, на том накату стояў дом, а у том доме сам Господь жыў і Прычыстая Маты. Господь ніс рыбу, а Прычыстая крэст, зустрэлы мужчыну і сталы пытаць: – “Шо у вас чуць?” – хочуть свінні здыхаты – Натэ ячмэню, наварітэ крупэню, дайтэ ім з’істы і нэ будэ упадку⁴²; Ішоў Ісус Хрыстос із Ерусаліма, стрэў Матэуша. – Матэушу, Матэушу, што ў вас за навіна? – У нас навіна, што хварэюць свінні. – Вазьмі ячменю жменю, абнясі каля свінні, не будуць хварэць вашы свінні⁴³.

Падмацоўваюць гэтую думку пададзеныя інфармантамі каментары да замоў: *Узяць тры жмені ячменю правай рукой, кажучы на адным дыханні, як ніжэй, тройчы і даць яго творым свінням з ежай⁴⁴; 3 разы пераказаць, беручы па жмені ячменю⁴⁵*. Трэба адзначыць, што ячмень у якасці своеасаблівага сімвалічнага дапаможнага сродка выкарыстоўваўся і ў іншых народных ветэрынарных і гаспадарчых абрадах, звязаных са свіннямі. Так, да прыкладу, свіней абсыпалі ячменем дзеля таго, каб паўплываць на іх добрую плоднасць, “пароснасць”: *Я чула, як свінню зводзіш, асемяніш, каб плод быў, ячменем абсыпалі⁴⁶*.

У нешматлікіх зафіксаваных даследчыкамі замовах ад сурокаў свіней мы назіраем большую разнастайнасць выкарыстаных матываў і формул. Тут сустракаюцца ўніверсальныя для лекавых (а часам не толькі) матывы міфалагічнага цэнтра, зварота за дапамогай да дзён тыдня альбо сакральных персанажаў, параўнання (формула “як ..., так...”) і інш.: *Святы сёння аўторак, Бог з помаччу, прашу сёння аўторачка і Госпада Бога, прыступеце і памажэце кабаньчыка закармеце, у дзверы шырыны у печ вышыны. Як мая печ агню не байца, так мой кабаньчык урокаў не байца. Як мясячык поўненькі, як*

⁴¹ Запісала Т. Валодзіна ад Т. Лешчык, 1939 г.н., у в. Саракі Глыбоцкага р-на Віцебскай вобл.

⁴² АІМЭФ. Запісаў Р. Богдан у 2000 г. ад. В. Лявоцкай, 1915 г.н., у в. Гарадзішча Пінскага р-на Брэскай вобл.

⁴³ АІМЭФ, ф. 13, воп. 10, спр. 97, сш. 50, л. 13, № 68. Запісала В. Гузарык у 1974 г. ад З. Булгак (73 гады) у в. Серабрышча Баранавіцкага р-на Брэскай вобл.

⁴⁴ F. Węgieńko, *Przyczynek do lecznictwa...*, s. 221.

⁴⁵ *Замоўы*, Мінск 2009, № 2855.

⁴⁶ Запісала Т. Валодзіна ў 2015 г. ад З. Дзянісавай, 1934 г.н., у в. Вялікія Шарапы Горацкага р-на Магілёўскай вобл.

у дзяжы хлеб прыбывае, як мядзьведзь ляжыць сычае і латку ссе, каб так мой кабаньчык сычаў і ціхенька ляжаў⁴⁷; На сіменькім моры там стаяла хатка, а ў той хатцы жыла бабка. Яна не можа хлеба-солі зарабляць, толькі можа падзіў угавараць. Соль таму ў вочы, каго ліхія вочы⁴⁸; Госпаду Богу памалюся, Прачыстай матцы пакланюся і святым апосталам-прыпадобнічкам. Адарма, Палашка! Станьце на помашч! Дайце даволі свінням ячменю, ды нятай яны ўсё паядаюць і ніякай хваробы і болі не маюць. Любі мой дух! Амінь⁴⁹.

Звяртаючы ўвагу на арэальныя асаблівасці лекавання свіней на Беларусі, можна адзначыць, што ў апазіцыі да лекавальнай замоўнай практыкі Заходняй Беларусі, на ўсходзе краіны, а менавіта ўсходнім Падняпроўе, існуе абрад закармлівання свіней, што можна разглядаць як своеасаблівую прафілактычную меру: *Калі даеш свінням і месіш для іх цеста, трэба казаць: «Як дурны без розуму жрэць і як яго ад гэтага прэць, каб так і мая свіння жрала і таўсцела. Амінь»⁵⁰; [Каб свінні вяліся] *Дамавыя, палявыя. Станьця на помач (імя) двару. Свінням. Кабанам помачы давайця, апеціт, яды наганіця. Толстае сала і мяса нарастайця. Кабаны і свінкі. Ешця яду поснуу і жырнуу. Раскіця так, як месяц на небе расцець, вадзіцеса ў Вольгіным двары свінні і кабаны разнай масці, як мураўі ў муравейніку. Пацлі Госпадзі. Спор са ўсіх старон. Амінь⁵¹.**

Значна ж большая колькасць запісаў, сабраных беларускімі, рускімі і польскімі фалькларыстамі цягам XIX – пач. XXI стст., апісвае невербальныя спосабы лекавання свінні. Сярод акцыянальных сродкаў тут найбольш часта ўзгадваецца змыванне жывёлы вадой, што была пераліта праз рэшата: *Адну кружку вады дзержым зверту прабоа, а другую – знізу. З верхняй кружкі выліваем у ніжнюю ваду і прыгаворваем: “Як гэты прабой нічога не байца, каб так маё парасё нічога не баялася” (3 разы праліць ваду і 3 разы прагаварыць замову. У якой кружцы засталася вада, з яе трэба памачыць парасё, а астатнюю выліць у цеста)⁵²; А як свіння захварэе, ці лячылі свін-*

47 Запісала Т. Валодзіна у 2009 г. ад Ф. Стром, 1924 г.н., у в. Шчытомірычы Мінскага р-на Мінскай вобл.

48 Запісала Валодзіна Т. у 2009 г. ад Ф. Стром, 1924 г.н., у в. Шчытомірычы Мінскага р-на Мінскай вобл.

49 *Таямніцы...*, № 96.

50 *Замовы*, Мінск 2009, № 2843.

51 Архіў Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта. Запісана ад М. Шлапаковай (99 гадоў) у в. Гута Клімавіцкага р-на Магілёўскай вобл.

52 *Замовы*, Мінск 2009, № 2849.

ню? – Не, не шапталі. Пералівалі цераз рэшата ваду на яе⁵³. Выкарыстанне рэшата ў апатрапеічнай і лекавальнай магіі тлумачыцца яго ачышчальнай семантыкай як рэчы, прызначанай для прасейвання, пазбаўлення ад непатрэбнага⁵⁴. Акрамя таго, семантыка рэшата найбольш устойліва звязана ў традыцыйнай культуры з яго прыпадобеннем небу, што надзяляла пралітую праз яго ваду лекавальнымі якасцямі⁵⁵.

Сярод іншых невербальных сімвалічных сродкаў пазбаўлення ад хвароб свіней узгадваюцца абкачванне жывёлы качаргой, якая, як прадмет непасрэдна звязаны з печчу, хатнім агнём, канцэнтруе ў сябе яго жыццядайную і ачышчальную моц⁵⁶ (*А свінню ці шапталі? – Ой, свінней не, качарьгой толькі качалі. Яду ім мішалі качарьгой, што залу выгрэбалі з педы. У нас была свіння, усіх паела і нас з дзедам чуць ня зьела*⁵⁷); абціранне чацвярговай соллю, мачой (*Соллю чарвярговай выціралі, як свінню сурочуць*⁵⁸; *Як парасёначка прінімаю, сваей мачой памью. Як хватае парасят, нада быстренька гаваріць ад глаз і мачой памыць*⁵⁹). Пры запаленні свіням давалі піць ваду, у якой на працягу 2–3-х дзён ляжала іржавае жалеза⁶⁰, чырвоныя пятны на скуры пры чырвунцы расціралі малаком (*А, на скуры какіе-та пятна. Іх надо было... мама расцірала кіслым малаком. Патаму шта ані, відна, огненныя былі. Ці жыло было*⁶¹). Спіс падобных сродкаў можна працягваць амаль бясконца, аб'ядноўвае ж іх тое, што за рэдкім выключэннем (напрыклад, чацвярговая соль) усе гэтыя рэчы не маюць дачынення да хрысціянскага культу: *Вот купляюць скаціну,*

⁵³ Запісала Т. Валодзіна ў 2014 г. ад Т. Верас, 1930 г.н., у в. Граб'е Акцябрскага р-на Гомельскай вобл.

⁵⁴ А. Топорков, *Решето*, [в:] *Славянские древности: Этнолингвистический словарь: В 5-ти томах*, т. 4, Москва 2009, с. 432.

⁵⁵ Т. Валодзіна, *Рэшата*, [у:] *Беларуская міфалогія: Энцыклапедычны слоўнік*, Мінск 2006, с. 442.

⁵⁶ Т. Валодзіна, С. Санько, *Качарга*, [у:] *Беларуская міфалогія: Энцыклапедычны слоўнік*, Мінск 2006, с. 240.

⁵⁷ Запісала Т. Валодзіна ў 2014 г. ад В. Багачовай, 1933 г.н., у в. Паршына Горацкага р-на Магілёўскай вобл.

⁵⁸ Зап. Т. Валодзіна, А. Шрубok у 2015 г. ад М. Шубкінай, 1936 г.н., і І. Шубкіна, 1937 г.н., у в. Стаўбун Веткаўскага р-на Гомельскай вобл.

⁵⁹ Зап. Т. Валодзіна ў 2013 г. ад В. Шорапава, 1939 г.н. у в. Родня Клімавіцкага р-на Магілёўскай вобл.

⁶⁰ M. Fedorowski, *Lud Białoruski na Rusi Litowskiej*, t. 1: *Wiara, wierzenia i przesady z okolic Wolkowyska, Stonima, Lidy i Sokółki*, Kraków, 1897, s. 413.

⁶¹ Зап. А. Шрубok у 2014 г. ад А. Грыбанавай, 1938 г.н. у г. Ваўкавыску (нар. у в. Лясуны Ваўкавыскага р-на) Гродзенскай вобл.

*вадой сьвятой пабрызгаюць. А свінні не разрашаюць*⁶². Так, падчас святкавання Грамніц, асвечанай у царкве свечкай з прафілактычнымі мэтамі абносілі і абкурвалі свойскую жывелу, акрамя свіней; рэшткі абрадавай каляднай ежы аддавалі каровам і авечкам, але не свінням, бо *на свіней малітва ня йдзець, гаворяць*⁶³.

Лекаванне свіней, такім чынам, займае асобнае месца ў сістэме народнай ветэрынарыі беларусаў, выяўляючы свае адметнасці на ўзроўнях уяўленняў, замоўнай і невербальнай лекавальнай практыкі. Так, нягледзячы на пашыранае распаўсюджанне забароны на замаўленне свіней, на захадзе краіны фіксуюцца замовы пэўнага тыпу з тэкстаўтваральным матывам “Шляху сакральнага персанажа...”, што, верагодна трапілі ў беларускую фальклорную традыцыю з Захаду праз Польшчу. На ўсходзе краіны (Усходнім Падняпроўі) пашырана практыка закармлівання свіней з выкарыстаннем адпаведных замоў. Спарадчына ў розных рэгіёнах краіны сустракаюцца замовы ад сурокаў свіней, якія змястоўна не вылучаюцца ад замоўных тэкстаў ад сурокаў, што выкарыстоўваюцца пры лекаванні іншых жывёл і людзей. Большай разнастайнасцю характарызуюцца невербальныя магічныя сродкі лекавання свіней, спецыфіка якіх палягае ў тым, што, за рэдкім выключэннем, тут выкарыстоўваюцца сродкі, не звязаныя з хрысціянскай царквой і культам. У цэлым, трэба адзначыць, што больш-менш завершаную карціну лекавальнай практыкі свіней і яе месцы ў сістэме народнай ветэрынарыі беларусаў пакуль яшчэ падаць немагчыма, з прычыны недастатка колькасці сабранага матэрыялу з розных рэгіёнаў краіны.

ЛІТАРАТУРА

Агапкина Т., *Востоочнославянские лечебные заговоры в сравнительном освещении: Сюжетика и образ мира*, Москва 2010.

АІМЭФ, ф. 13, воп. 2, спр. 13, л. 15, № 18.

АІМЭФ, ф. 13, воп. 2, спр. 13, л. 54, № 9.

АІМЭФ, ф. 13, воп. 10, спр. 97, сш. 50, л. 13, № 68.

⁶² Зап. Т. Валодзіна, А. Боганева ў 2012 г. ад М. Макаранка, 1946 г.н., у в. Ліпаўка Хоцімскага р-на Магілёўскай вобл.

⁶³ Зап. Т. Валодзіна ад У. Голубева, 1905 г.н., у в. Буракі Лёзненскага р-на Віцебскай вобл.

- Архіў Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Нацыянальнай Акадэміі навук Беларусі.
- Архіў Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта.
- Беларуская “народная Біблія” у сучасных запісах*, Мінск, 2010, № 113А-Ф.
- Белова О., *Свинья*, [в:] *Славянские древности: Этнолингвистический словарь: В 5-ти томах*, т. 4, Москва 2009.
- Валодзіна Т., *Рэштата*, [у:] *Беларуская міфалогія: Энцыклапедычны слоўнік*, Мінск 2006, с. 442.
- Валодзіна Т., Санько С., *Качарга*, [у:] *Беларуская міфалогія: Энцыклапедычны слоўнік*, Мінск 2006, с. 240.
- Добровольский В., *Смоленский этнографический сборник. ч. 1: Рассказы и сказки*, Санкт-Петербург 1891.
- Завьялова М., *Балто-славянский заговорный текст: лингвистический анализ и модель мира*, Москва 2006.
- Замовы*, Мінск 2000.
- Замовы*, Мінск 2009.
- Крачковский Ю., *Очерки быта западно-русского крестьянина*, [в:] *Виленский сборник*, Вильна 1869.
- Никифоровский Н., *Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах*, Витебск 1897.
- Полацкі этнаграфічны зборнік*. Вып. 1. *Народная медыцына беларусаў Падзвіння*, Наваполацк 2006, ч. 2, с. 125.
- Пяткевіч Ч., *Рэчыцкае Палессе*, Мінск 2004.
- Романов Е., *Белорусский сборник. Вып. 5: Заговоры, апокрифы и духовные стихи*, Витебск 1891.
- Таямніцы замоўнага слова*, Гомель 1997.
- Топорков А., *Решето*, [у:] *Славянские древности: Этнолингвистический словарь: В 5-ти томах*, т. 4, Москва 2009, с. 432.
- Шэйн П., *Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края. Т. 3: Описание жилища, одежды, пищи, занятий; препровождение времени, игры, верования, обычное право; чародейство, колдовство, знахарство, лечение болезней, средства от напастей, поверья, суеверья, приметы и т.д.*, Санкт-Петербург 1902.
- Fedorowski M., *Lud Białoruski na Rusi Litowskiej*, t. 1: *Wiara, wierzenia i przesady z okolic Wołkowyska, Stonima, Lidy i Sokółki*, Kraków 1897.
- Wereńko F., *Przyczynek do lecznictwa ludowego*, [w:] *Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne*, Kraków 1896, t. 1, s. 220–221.

S T R E S Z C Z E N I E

REGIONALNA SPECYFIKA BIAŁORUSKIEJ OPIEKI WETERYNARYJNEJ:
TRZODA CHLEWNA

Artykuł poświęcono analizie specyfiki leczenia trzody chlewnej w systemie białoruskiej opieki weterynaryjnej. Omówiono werbalne i niewerbalne wysiłki skierowane na opiekę zdrowotną zwierząt, zdefiniowano podstawowe treści i motywy wypowiedzianych zaklęć dotyczących danej grupy tematycznej. Wykorzystując dane eksperymentalne opisano regionalne cechy praktyki weterynaryjnej obejmującej trzodę chlewną na Białorusi.

Słowa kluczowe: weterynaria, zaklęcia, choroby trzody chlewnej, tematy i motywy zaklęć.

S U M M A R Y

REGION SPECIFIC NATIONAL VETERINARY IN BELARUS:
SWINE TREATMENT

The article is devoted to specific characteristics and particularities of pig healing practice in Belarusian folk veterinary system. An attention is also paid to nonverbal and verbal efforts to look after swine health. Main themes and motifs of pronouncing incantatory words concerning this thematic group are defined. A set of data makes it possible to identify regional characteristics of veterinary practice of swine treatment in Belarus.

Key words: folk veterinary, charms, pig diseases, themes and motifs of charms.